

وضعیت امروزی پژوهش در حوزه علمیه

آیت الله سیدباقر خسروشاهی

اشاره

آیت الله سیدباقر خسروشاهی در سال ۵۲۳۱ در تبریز به دنیا آمد. تحصیلات کلاسیک را در تبریز، تهران و قم سپری کرد و موفق به اخذ دیپلم طبیعی شد. ایشان تحصیلات حوزوی را در سال ۱۴۳۱ در قم آغاز کرد و پس از سپری کردن مقدمات، لمعه را نزد آقا سیدابوالفضل موسوی تبریزی و شیخ عبدالحسین (ره) قرنی فراگرفت. رسائل، مکاسب و کفایه را نیز در درس حضرات آیات سبحانی، مشکینی و سلطانی شرکت نمود. پس از اتمام سطح، خارج فقه را نزد آیت الله سبحانی که ارتباط خوبی هم با ایشان داشت، آغاز کرد. با این حال، بیشترین استفاده را در این مرحله، از دروس خارج فقه و اصول آیت الله وحید خراسانی برد؛ به گونه ای که این تلمذ، حدود هفده سال به طول انجامید. ایشان خود در این رابطه می گوید: «چند وقت پیش به آقای وحید گفتم من هفده سال پیش شما درس خوانده ام. ایشان فرمودند پس ما با هم فامیل هستیم.» از دیگر اساتید آیت الله خسروشاهی، می توان به آیت الله آقا محمد گیلانی در منظومه سبزواری و آیت الله سیدرضا صدر در اسفار اربعه اشاره کرد. هم مباحث ایشان در برخی دروس نیز مرحوم حاج احمد خمینی بود. آیت الله خسروشاهی در سال های نهضت اسلامی به رهبری حضرت امام خمینی (ره)، مبارزات دامنه داری را در کنار سایر علما، علیه رژیم شاه آغاز کرد و تا پیروزی انقلاب، مجاهدت های خویش را استمرار بخشید. پس از پیروزی انقلاب، تدریس های حوزوی خود را ادامه داد و حتی به تدریس در دانشگاه پرداخت. ایشان در حال حاضر، عضو شورای مدیریت حوزه علمیه تهران بوده و مسئولیت مدرسه علمیه شیخ عبدالحسین (ره) را نیز بر عهده دارد. عمده آثار مرحوم آیت الله سیدرضا صدر، به اهتمام ایشان منتشر شده است؛ کتبی از قبیل الاجتهاد و التقليد، اربعون و مائتا مسئله، استقامت، پیشوای شهیدان، تفسیر سوره حجرات، حسن یوسف (ع)، زن و آزادی، خلیفه النبی (ص) و یوم الانسانیة، صحائف من الفلسفة، الفلسفة العلیا، محمد (ص) فی القرآن و المسيح (ع) فی القرآن.

به عنوان اولین سؤال بفرمائید امروزه وضعیت پژوهش را در حوزه های علمیه چگونه ارزیابی می کنید؟

بحمدالله وضعیت پژوهش طی سال های اخیر با تلاش هایی که توسط متولیان امر صورت گرفته، تا حدی نسبت به گذشته بهتر شده است. البته ما هنوز با نقطه مطلوب، فاصله زیادی داریم که جا دارد با ورود منطقی و نگاه تخصصی تر به این مسئله، موجب بهبود وضعیت موجود شویم. حوزه های علمیه ما با سابقه درخشانی که در تولید علم و نشر و اشاعه آموزه های اهل بیت (ع) دارند، در طول تاریخ، موجب به وجود آمدن تحولات بسیاری در عرصه های مختلف علمی شده اند. ما هرگز فراموش نمی کنیم در دوران شکوفایی و بالندگی تمدن اسلامی که تمام جهان را از شرق و غرب عالم، تحت تأثیر خود قرار داده بود، عمدتاً این حوزه ها و مجامع علمیه بودند که با شور و نشاطی وصف ناپذیر، وظیفه رهبری و مدیریت فکری مسلمانان را بر عهده داشتند.

اساساً آموزش و تحصیل، جز با پژوهش و حصول دستاوردهای علمی تازه، ثمره روشنی نخواهد داشت. در آن سال ها که حاکمیت علمی اسلام بر سراسر جهان سیطره داشت و تمام ادیان و فرق و مذاهب و همه اندیشه ها و تفکراتی که در این گوشه و آن گوشه عالم پراکنده بودند، به نوعی آبخشور محافل علمی تمدن اسلامی بودند، تمام علوم؛ اعم از فقه، حدیث، کلام، منطق، فلسفه، عرفان، ریاضی، نجوم و غیره، همگی در حوزه های علمیه، تدریس و مورد بحث و فحص قرار می گرفتند و

جمود فکری به هیچ وجه، معنا نداشت. از سویی کسانی؛ چون فارابی و ابن سینا به تدریس و ترویج فلسفه مشغول بودند و از سوی دیگر افرادی؛ مانند غزالی و امام فخر رازی به نقد آن می پرداختند.

البته بدون شک، محوریت تمام حوزه های علمیه در سراسر جهان اسلام، از آغاز تاکنون، مباحث فقهی به دست آمده از کتاب و سنت و تبیین و تحلیل احکام و مسائل شرعیه بوده و هست. به هر حال، هر مسلمانی که می خواهد وارد عرصه تعلیم و تعلم علوم اسلامی شود، در ابتدا باید نسبت به موازین شریعت، از اشراف کامل برخوردار بوده و تقید و تعبد عملی به آن داشته باشد و سپس به تحصیل علوم مختلف بپردازد. توصیه اکید بنده هم به همه طلاب محترم این است که هرگز از محور بودن فقه و اصول غافل نشوند. تا زمانی که نگاه ما به علوم، نگاه فقه‌پرهیزی نباشد، امکان لغزش ما در هر مرتبه ای از علم که باشیم، وجود دارد. بر این اساس است که ما می بینیم تمام کسانی که روزگاری را در حوزه های علمیه گذرانده اند و پایه تحصیل خود را با فقه و احکام شرعی آغاز نموده اند، بعداً به هر علمی که ورود یافته اند، هرگز به شریعت اسلام پشت نکرده و از تعبد به آن غفلت نورزیده اند.

بحمدلله حوزه های علمیه شیعه؛ چه در عصر معصومین (ع) که هنوز حوزه ها به این شکل وجود نداشت و مشتاقان علم اهل بیت (ع)، از محضر نورانی حضرات استفاده می کردند و چه در دوران غیبت صغری و سال های ابتدایی غیبت کبری و چه در زمان شیوخ ثلاثه؛ یعنی شیخ صدوق، شیخ مفید و شیخ طوسی که حوزه علمیه به تدریج، حالت رسمی به خود گرفت و همین طور در سال های بعد از آن تا دوره معاصر، از شور و نشاط خوبی برخوردار است. پژوهش همواره دغدغه اصلی حوزویان بوده و هست. امروزه با گسترش شبهات جدید از هر سوی دنیا؛ اندیشه های غربی، وهابیت، مکاتب نوظهور و امثال آن ها و هم چنین سؤالات زیادی که در ذهن مردم، به خصوص جوانان در مورد مسائل مختلف دینی وجود دارد، اهمیت پژوهش بیشتر از گذشته، نصب العین ما قرار می گیرد.

این که ما برای پژوهش چه کار کرده ایم و این که جوانان طلبه ما با روحیه جوانی و پرسش گری که در ذات آن ها وجود دارد، چه گونه وارد عرصه پژوهش می شوند، دو مقوله جدا از هم نیستند. ما به عنوان متولیان امر باید تمام سعی و تلاش مان در این راه باشد که آموزش هایمان را پژوهش محور کنیم تا این تحصیل علمی که در حوزه های علمیه هست، به قول اصولیون، ثمره عینی و ملموس داشته باشد. باید از همه امکانات استفاده کنیم تا روحیه پژوهشی و نشاط علمی در طلاب بیشتر شود. البته طلاب جوان هم در این مسیر، وظایفی به عهده دارند؛ این که باید خوب درس بخوانند؛ به اساتید، علمای متقدم و متأخر و یافته های علمی آن ها احترام بگذارند؛ در علم، دچار کبر و غرور نشوند و از همه مهم تر این که آموخته های خود را در قالب تحقیقات علمی با رویکرد ابداعی عرضه کنند تا همگان از آن ها بهره ببرند.

طلاب و محققان ما باید بگردند ببینند کجا یک معضل و مشکلی وجود دارد، روی همان تمرکز کنند و آن را برطرف نمایند. بزرگانی؛ مانند استاد شهید مرتضی مطهری، شهید بزرگوار آیت الله بهشتی و آیت الله شهید سید محمدباقر صدر این چنین بودند. از آن ها باید یاد گرفت و در همان طریق حرکت کرد؛ بدین لحاظ طلاب باید هم نسبت به علوم حوزوی، تسلط کافی و وافی داشته باشند و هم بتوانند خوب تحقیق کنند و خوب بنویسند. به حول و قوه الهی حوزه های علمیه ما این روزها، رویکرد خوبی به پژوهش دارند. حوزه های علمیه ما با هدایت مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) و سایر مراجع و علما (حفظهم الله تعالی) خوب توانسته اند موقعیت شان را در محافل علمی دنیا، به خصوص مراکز پژوهشی جهان اسلام تثبیت کرده و خودشان را در قله های رفیع تازه های علمی قرار دهند. بنابراین بنده وضعیت پژوهش را در حوزه های علمیه، خوب و مطلوب ارزیابی می کنم. البته هنوز راه، باز است و ما نباید به وضع موجود قانع باشیم.

به نظر حضرت عالی چه موانعی در مسیر طلاب پژوهشگر وجود دارد؟ آیا نباید دغدغه های آن ها را جدی گرفت؟

البته که باید جدی گرفت. به هر حال هر وضعیتی، دغدغه ها و موانعی هم دارد که ممکن است برخی افراد را از ادامه مسیر بازدارد. نکته مهم آن جاست که ما با صبر و بردباری زیاد به افق کارمان فکر کنیم و موانع موجود، ما را دلسرد و دلمرده نکند. بسیاری از این موانع، قابل حل اند. اگر اندیشه ما از همان ابتدا در کنار تحصیل و آموزش، پژوهشی؛ یعنی پژوهش محور رشد

کند، خیلی از این موانع خود به خود برطرف می شود.

اما به هر حال، بعضی از این موانع، بسیار جدی است که ممکن است به این راحتی حل نشود.

درست است. اما فراموش نکنید که ممکن است خیلی از این موانعی که ما گمان می کنیم، مانع هستند، اصلاً مانع نباشند و تنها پرورده ذهن و خیالات ما باشند؛ مثلاً ممکن است تصور کنیم که مدیر مدرسه به پژوهش اهمیت نمی دهد یا آن که اساساً نگاه حوزه، بیشتر به سمت آموزش است تا پژوهش. ولی واقعاً این طور نیست. الآن در حوزه های علمیه، اقدامات خوبی برای حمایت از پژوهشگران، در قالب جشنواره های مختلف، اردوهای علمی، چاپ نشریه، انتشار مقالات و کتب طلاب و محققان و نظایر آن ها صورت می گیرد. طلاب باید این ها را ببینند. مدیران مدارس هم اگر ثمره عینی از طلاب خود ببینند، حتماً حمایت می کنند. هر افتخاری که یک طلبه موفق؛ چه در زمینه تحصیلی و چه در عرصه پژوهش به دست آورد، افتخار آن برای مدرسه و همه حوزه های علمیه است.

من خدمت شما عرض کردم که باید سعی کنیم آموزش ما، تحصیل ما، تدریس ما، مطالعه ما، مباحثه ما و در یک کلمه، تفکر ما با محوریت پژوهش باشد. من به جرأت به شما می گویم اگر بتوانیم این ذهنیت را در همه حوزه ها و در بین همه طلبه ها جا بیندازیم و آن را تبدیل به فکر غالب کنیم، مطمئناً بخش اعظمی از راه را رفته ایم. تنها می ماند همت مسئولین حوزه و طلاب که البته خداوند هم کمک می کند و حضرت حجت (عج) نیز که همه ما در واقع، اگر لیاقت داشته باشیم، سربازان ایشان هستیم، مراقب رفتار و کردار ما هستند و هر زمان لازم باشد، هدایت می فرمایند.

به نظر شما آفاتی که ممکن است یک پژوهشگر را گرفتار کند، چیست؟ به هر حال، آسیب شناسی پژوهش، از مسائل بسیار مهم در این فرآیند است. این سؤال را این طور هم می توان پرسید که دیدگاه حضرت عالی در مورد شاخص های علمی و اخلاقی یک پژوهشگر چیست؟

وقتی طلبه ای بعد از طی مقامات علمی و تهذیب اخلاقی، به مرحله ای از رشد فکری و عقلی رسید که حالا می تواند تحقیق و پژوهش کند و اثر قابل توجهی ارائه دهد، خیلی باید مراقب باشد که گرفتار آفات آن نشود. من در صحبت های قبلی، به برخی آفاتی که ممکن است در راه پژوهشگران پیش بیاید، اشاره مختصری داشتم. شاید نخستین و مهم ترین آفت در این زمینه، آن باشد که پژوهشگری با پشتوانه ضعیف و با سواد کم، وارد عرصه پژوهش شود که البته آثار و عواقب آن نیز کاملاً روشن است. اگر پشتوانه، ضعیف باشد، محقق در پیچ و خم تحلیل مسائل مختلف و پاسخ به ایرادها و اشکالات منتقدان و مخاطبان جا می ماند. بنابراین به این مسئله باید توجه جدی داشت. اصرار ما برای گذراندن مقدمات علمی و سپس ورود به عرصه تحقیق و پژوهش و تألیف، به همین دلیل است.

از دیگر آفات پیش روی طلاب پژوهشگر در زمینه علمی، جدی نگرفتن مباحث و سرسری گذشتن از تدقیقات و تحقیقات جدی علمی است. این مسئله واقعاً آفتی برای پژوهش است. ما عمدتاً در تحلیل مسائل علمی مختلف، صبر و بردباری لازم را نداریم و به همان منابع و تحقیقات دم دستی خود اکتفاء می کنیم. برخی از علما در گذشته و حال بودند که چند روز بر روی یک مسئله، دقت و تحقیق می کردند. آیا ما الآن چنین روحیه ای داریم؟ یکی دیگر از آفات این است که ممکن است پژوهشگری، تواضع علمی نداشته باشد و هیچ نقد و دیدگاه مخالفی را نپذیرد. این مسئله می تواند به جمود فکری بیانجامد.

از دیگر آفات بسیار جدی در این عرصه، رعایت نکردن اخلاق پژوهشی است که می تواند یافته های علمی ما را تحت الشعاع خود قرار دهد. بحث دیگری که در این جا وجود دارد و باید به شدت از آن حذر کرد، سوءاستفاده از علم است. ما حق نداریم علم و دانش را وسیله ای برای رسیدن به امیال نفسانی خود؛ مانند شهرت، جاه و مقام، اظهار فضل و امثال آن ها قرار دهیم. این کار، خیانت به علم است. پس باید بسیار دقت داشته باشیم که مبدا گرفتار چنین آفاتی شویم که در این صورت نه

تنها، هیچ کس از علم ما بهره نمی برد، بلکه لغزش ما ممکن است دیگران را نیز دچار لغزش و غفلت کند. بنابراین ما در قبال علم و تحقیقات علمی، مسئولیت داریم و نباید از این مسئولیت، شانه خالی کنیم. سعی کنیم در وسیله و هدف، گرفتار خطا نشویم تا خدای نکرده، دیگران هم به خطا نیفتند.

به عنوان سؤال آخر بفرمائید نظر حضرت عالی درباره جشنواره علامه حلی تهران که به تازگی چهارمین دوره آن را پشت سر گذاشتیم، چیست؟

کار میمون و مبارکی است. إن شاء الله ثمرات آن را به زودی خواهیم دید و خواهید دید؛ کما اینکه بسیاری از برکات آن را تا به حال دیده ایم. اصولاً هر کاری که در آئین مقدس اسلام و مکتب اهل بیت (ع) صورت گیرد و تحت اشراف علما و فضلا باشد و در مسیر صحیح و صراط مستقیم الهی حرکت کند، میمون و مبارک است و حتماً مورد تأیید و تشویق حضرت صاحب الامر (عج) قرار خواهد گرفت. توصیه من به شما این است که به حول و قوه الهی، رسالت خود را به نحو احسن انجام دهید؛ برنامه تحقیقی و علمی خود را به نحو اصولی پیش ببرید؛ کار گروهی را فراموش نکنید؛ همیشه از خداوند عزوجل کمک بخواهید و از روح مقدس پیغمبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) استمداد کنید: «أدعونی أستجب لكم» (غافر: ۶۰). اگر بخواهید، مدد الهی هم می رسد. إن شاء الله موفق باشید.

از وقتی که در اختیار ما گذاشتید، صمیمانه سپاسگزاریم و برای حضرت عالی آرزوی طول عمر و کسب توفیقات روزافزون داریم.

بنده هم به شما خداقوت و خسته نباشید عرض می کنم. امیدوارم در همه مراحل زندگی تان، به خصوص در زمینه تحصیل و تحقیق و دفاع از مذهب حقّ تشیع و معارف اهل بیت عصمت و طهارت (ع) موفق و مؤید باشید. شما را به خداوند بزرگ می سپارم.